

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94 (477.43) "1917": 338.43.02

В.С. Лозовий

РЕАКЦІЯ СЕЛЯНСТВА НА ЗЕМЕЛЬНУ ПОЛІТИКУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ПІСЛЯ УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті зроблено спробу простежити реакцію селянства на основні засади земельної політики Центральної Ради, задекларовані у Третньому Універсалі після утворення УНР.

Ключові слова: селянство, земля, Центральна Рада, Третій Універсал, УНР.

Значення вивчення аграрної політики українських урядів у добу революції 1917-1921 рр. визначається великою роллю земельного питання у вітчизняній історії. Першорядність аграрної проблеми в долі Української революції спонукала істориків до інтенсивного вивчення земельних відносин у період Центральної Ради. Реакція селянства на основні засади аграрної політики Української Народної Республіки, задекларовані у Третньому Універсалі, складає основну проблему данної статті. Автор ставить завдання крізь призму настанов хліборобської свідомості відтворити та проаналізувати вплив аграрних положень Третього Універсалу на поведінку селянства у вирішенні земельного питання.

Проблеми аграрної політики Центральної Ради і ставлення до неї селянства з'ясовували у своїх працях радянські дослідники¹. У істориків діаспори найбільш заслуговує на увагу праця І.Витановича². В період незалежної України починається більш глибоке та об'єктивне висвітлення аграрної політики Центральної Ради та ставлення до неї селянства³. Однак зазначена проблема ще потребує подальшого дослідження.

У листопаді 1917 р., з утворенням Української Народної Республіки, Центральна Рада намагалась припинити анархічні самочинні дії селянства, що ширилися територією України. Однак вишло цілком навпаки. Своім Третім Універсалом вона скасувала право власності на землю і проголосила її всенародним надбанням⁴. Основним принципом аграрної ідеології Центральної Ради був іманентний селянській психології принцип особистої праці, на якому особливо наголошувалося у відозвах та інструктивних документах української влади. Відтак, зазначалося, що власність касується лише тих, хто «сам своїми руками не працює». Водночас землевласників, які мають земельні площі менші 50 десятин, тобто «в розмірах трудового господарства Універсал не зачіпас. Така трудова власність не скасована, а остається як була»⁵ до Установчих Зборів.

Встановлення трудової норми у 50 десятин та декларація скасування лише нетрудової, передусім, поміщицької власності породжувало сподівання у заможних селян та частини середняків, що зазначені положення Універсалу спрямовані лише проти «поміщиків-експлуататорів» і надалі можливе існування «трудової власності», основаної на особистій праці. Однак, малоземельні селяни, особливо ж у місцевостях, де поміщицької землі було недостатньо, норму у 50 десятин вважали зavelикою та несправедливою. Відтак, позиція Генерального секретаріату земельних справ, який, ставлячи «наріжним каменем» своєї діяльності забезпечення сільськогосподарською продукцією державних та суспільних потреб, намагався зберегти хоча б великі селянські господарства, увійшла в суперечність з позицією незаможного селянства, яке сприймало аграрні перетворення лише крізь призму забезпечення споживчих потреб своєї сім'ї. Наскільки зазначена норма у 50 десятин була далекою від селянських уявлень про справедливість свідчить обговорення у грудні 1917 р. аграрного закону на засіданні Центральної Ради, де представники селянства різко виступили проти запропонованої дещо меншої трудової норми у 40 десятин⁶.

Генеральний секретаріат земельних справ розіслав місцевим земельним органам циркуляр, яким пояснював аграрні положення Універсалу. Земельним комітетам доручалося взяти на облік усі «нетрудові» господарства та вияснити, які з них мають державне значення, як осередки селекційної роботи та вирощування племінної худоби. Ці «висококультурні господарства» будуть передані цілими «громадським організаціям». Наказувалося зробити детальний інвентарний опис усіх нетрудових господарств, слідкувати, щоб нічого не було зруйновано. Копії описів узяти на облік маєтків і дані щодо земельних ділянок, котрі через земельні комітети перейшли до рук селянства, треба надіслати в генеральний секретаріат земельних справ. Особливо наголошувалося про потребу пояснити селянам, що вони користуються описаним реманентом економій під контролем земельних комітетів до особливого розпорядження Генерального Секретаріату і щоб реманент «не продавався і не нищився»⁷. Вказувалося, що найкраще економії зберегти в цілому та віддати для артільно-хліборобського господарювання. Водночас наголошувалося, що слід «обережно поводитися з середньою земельною власністю, доля якої буде розв'язана остаточно на Установчих Зборах»⁸.

Селяни, які вважали себе господарями землі, почали хазяйнувати. Так, у Бердичівському повіті на Київщині вони «захоплювали до своїх рук економії з живим та мертвим реманентом, провадили опис майна, ставили своїх довірених, зачиняли приміщення та усували адміністрацію від розпоряджень»⁹.

Генеральний секретаріат земельних справ закликав місцеві земельні комітети діяти тільки «на основі законів» і погрожував судом за впровадження незаконних постанов. Регіональні адміністрації УНР застерігали, що жодних самочинних захоплень землі та реманенту не повинно допускатись, а всі, хто спокуситься на всенародне добро, будуть покарані, як

грабіжники. Трудящі селяни, які потребують земельного наділу, повинні звертатись у губернські та повітові земельні комітети¹⁰.

Однак вказівки загального характеру не влаштовували регіональні аграрні органи. Вже у середині листопада 1917 р. Полтавський губернський земельний комітет просив у Генерального секретаріату земельних справ детальних інструкцій щодо прийняття на облік нетрудових господарств та інвентаризації поміщицьких маєтків, оскільки бувало, що волосні та сільські комітети самочинно описували все «аж до посуду». Оцінюючи обстановку на Полтавщині вищі органи влади застерігалися, що «можливі грабежі»¹¹.

Не отримавши додаткових пояснень, на місцях приймали власні інструктивні документи. На підставі Універсалу Центральної Ради Подільський губернський земельний комітет видав обов'язкову постанову, у якій зазначив, що всі землі краю переходять до відання повітових та губернського земельних комітетів, які отримують «всі права власників». Для контролю над збереженням економій місцевим населенням обирається «комісар господарства». Відповідальність за збереження та діяльність господарства покладається на сільський виконавчий комітет. Самочинні захоплення майна та землі недопустимі. Всі гроші господарства переводяться на депозит повітового комісара. Регулювання стосунків між адміністрацією та комісарами господарств покладається на волосного комісара. Цю постанову землевласники вважали незаконною і оскаржували її в суді.

Самоочевидно, що проти Третього Універсалу та аграрних постанов Центральної Ради і місцевих земельних комітетів різко виступили землевласники, які зазначили, що їх реалізація веде «до краху господарювання»¹².

Оперування соціалістичними партіями, що входили до складу Центральної Ради, категоріями «споживча» та «трудова» норма, які не мали чіткого визначення, при їх втіленні в регіонах породжували різні колізії. Так, на Чернігівщині селянство не мало певного погляду на це питання. Ті, хто володів 5 десятинами, і ті, хто мав 20 десятин, «кожен доказував, що це трудова межа»¹³. На місцях запитували що таке трудова норма, чи слід її розуміти «в соціалістичному, чи звичаєво-правовому розумінні нашого народу»¹⁴. Тобто, чи ділити всім порівну, чи залишати на господарство стільки землі, скільки зможуть обробити члени сім'ї власною працею.

Оскільки мішенню селянських грабунків стали так звані «культурні господарства», селяни здебільшого вороже поставилися до заклику влади УНР щодо їх неподільності та збереження, так як вважали, що це скоротить земельний фонд для наділення в особисте користування¹⁵. Відтак, селяни громили маєтки, розбирали реманент, вирізали чи продавали «разову худобу», коней та майно, ділили насіння та збіжжя. Вони намагалися знищити «добре організовані» економії, сподіваючись, якщо їх не буде, то землю, що належала економіям, мають поділити між хліборобами.

Центральна Рада та її місцеві органи намагалися здійснити аграрні перетворення організовано і на законних підставах. Поетапне вирішення завдань земельної реформи на основі певних юридичних норм, вироблених владою, здавалось малограмотним селянам незрозумілим зволанням, захистом прав та власності поміщиків, і на їх погляд, це було несправедливо. Тому політика аграрних перетворень Центральної Ради, що базувалась на державно-правових засадах і мала розтягнутися в часі, співвідносячись з процесом законодавчого її оформлення та напрацювання статистичних даних, увійшла в суперечність із звичаєво-правовими поглядами селян, для яких самозрозумілою була суспільна потреба і соціальна справедливість переділу землі «тут і зараз».

Якщо брати політико-економічний вимір селянської свідомості, то в ній точилася боротьба між модерними та архаїчними її складовими: з одного боку, було б добре, якби верховна влада законним рішенням передала хліборобам панську землю, з іншого – державна влада втратила репресивну силу, тому можна самим цю землю забрати і користуватися нею. А оскільки влада, на думку селян, затягувала процес передачі землі, то вони почали схилитися до другого варіанту вирішення аграрного питання.

Водночас більшовики видали «Декрет про землю», пропагували і втілювали більш близьку та зрозумілу для селянства аграрну політику. Під гаслом «Грабуї нагробоване» прибічники Леніна звертались до селян з закликом не чекати ухвалення законодавчих актів та дотримання юридичних формальностей, а захоплювати і ділити поміщицькі землі й майно, тобто втілювати справедливість явочним порядком. Так, у Вовчанському повіті на Харківщині більшовики агітували, що в Центральній Раді буржуї, радили в кожному селі організувати Ради селянських депутатів і «йти одбирати землю». Представники Центральної Ради стверджували: «Не можна сказати, щоб селянам це не подобалося»¹⁶. Більшовицькі гасла попали на сприятливий ґрунт і ще більш підштовхнули селян до широкій хвилі пограбувань панських маєтків та розподілу землі. Багато селян вважало, що більшовицька влада, яка не дотримується «панських» формальностей та процедур і закликає відібрати створене хліборобською працею і «нагробоване» експлуататорами майно, якнайкраще відображає їх інтереси.

Однак заклики і перестороги влади УНР майже не мали впливу на селян. Так, у листопаді 1917 р. селяни с.Стрижанова на Київщині самочинно зайняли приватновласницьку землю, мотивуючи свої дії тим, що ця земля «колишня однодвірська і вони мають право захопити її без усіляких пояснень, як незаконно відібрану в них за старого уряду...»¹⁷.

Липовецький повітовий комісар на Київщині констатував, що в деяких селах повіту «революція давно виродилася в простий грабунок»¹⁸. У звіті інструктора по земельним справам Миргородського повіту Полтавської губернії зазначено, нібито деякі сільські сходи виносили постанови «хто не піде грабувати, то накладати штраф», тобто пов'язали всіх круговою порукою щодо вчиненої протиправної дії¹⁹. Генеральний секретар

ріат земельних справ констатував, що на місцях поширюється «руїна», нищаться цінні національні багатства, племенні господарства, «кінські заводи» тощо та закликав регіональні аграрні структури вжити заходів щодо запобігання цьому²⁰.

Селянську інтерпретацію положень «Декрету про землю» та Третього Універсалу і наслідки втілення їх у життя констатував на засіданні Центральної Ради товариш генерального секретаря земельних справ УНР Б.Мартос: «Селяни розуміють соціалізм як перенесення майна з панського двору до свого власного. Вони ділять плуги, піаніно, картини і ділять це так, що одному дають леміш, другому чересло, третьому колесо... Вони нищать селекційні станції, розграбовують склади найдобрішого насіння і пускають його на самогонку»²¹. Таким чином, селяни самочинно почали втілювати близькі їм принципи аграрного соціалізму, який базувався на засадах архаїчної справедливості «всім – порівну», але це стосувалося передусім майна, нажитого «нетрудовим способом».

У вирі анархії й беззаконня страждали не лише поміщики, але й самі селяни. Регіональні адміністрації УНР констатували масові прояви селянського аграрного егоїзму: селяни тих сіл, де були поміщицькі землі і ліси, заявляли, що не дадуть землі та лісу тим селям, у яких поміщицьких земель та лісів не було²². Так, у Старобільському повіті Харківської губернії, волості, в межах яких були значні ділянки приватновласницьких земель, розподіляли їх лише між жителями своєї волості. Те ж спостерігалося й у Куп'янському повіті, де Тимонівський волосний земельний комітет відмовив Тарасівському волосному земельному комітету у виділенні поміщицької землі для наділення малоземельним²³.

Ігноруючи настанови Генерального секретаріату земельних справ щодо збереження цілісності економій, селянські аграрні органи, вважаючи себе головними розпорядниками «панського майна», діяли на свій розсуд. Так, Комишанський волосний земельний комітет на Полтавщині продав реманент, хлібні запаси та інше майно з маєтку «Кударь», поклавши виручені гроші на свій депозит. На вимогу Генерального секретаріату земельних справ розслідувати цей вчинок, Полтавська губерньська земельна управа стала на захист волосного земельного комітету заявивши, що «не вбачає в цьому жодних непорядків, позаяк це відповідає Третьому Універсалу Центральної Ради»²⁴.

Досить часто селяни бажали поділити майно навіть «добре організованих» поміщицьких економій. Реакцією Харківської губерньської земельної управи на намір селян Лебединського повіту вигнати з маєтку Капніста всіх службовців та працівників, був заклик пояснити селянським сходам навколишніх сіл, що «збереження добре організованого господарства та обробка його на артільних началах є державна необхідність і та мета, для якої створено революцію»²⁵. Коли селяни громили поміщицькі маєтки та розграбовували майно, місцева влада УНР намагалася виявити винних та покарати їх, вжити заходів до його повернення. Наказувалося охороняти

породисту худобу від місцевого населення, припинити продаж майна з економій, щоб зберегти його для всього українського народу.

Незважаючи на заборону органів Центральної Ради, селяни прагнули розібрати реманент та майно не лише поміщицьких економій, але й закладів, діяльність яких вони вважали малопродуктивною або непотрібною, зокрема – закладів аграрної освіти. На початку грудня 1917 р. працівники Лубенської сільськогосподарської школи, висловлюючи протест Полтавській губернській земельній управі проти селянської сваволі, аргументували, що школа «має ціль навчати селянських дітей для підготовки з них культурних працівників на ниві хліборобській»²⁶.

Хід аграрних перетворень на селі багато в чому залежав від діяльності місцевих земельних комітетів, які часто виявлялися не «на висоті» становища. Регіональні аграрні структури видавали нормативні документи, якими регулювалася діяльність волосних земельних комітетів, що викликало невдоволення селянства і його представницьких органів. Так, основною темою обговорення Ємільчинських волосних земських зборів Волинської губернії 11 грудня 1917 р. був рівень компетенції та повноважень волосних земельних комітетів.

Зібрання заслухало постанови та розпорядження Центральної Ради. Також розглянуло інструкцію Новоград-Волинського повітового земельного комітету, що стосувалася встановлення функцій та меж влади волосних земельних комітетів, щоб застерегти їх від свавільних та незаконних дій. Всебічно обговоривши інструкцію, збори констатували, що волосний земельний комітет складається з осіб, обраних населенням, користується його довірою і будучи ближче до народу «знаходиться у курсі всіх правовідносин». Відтак, волосні збори прийняли постанову: «вироблену інструкцію повітовим земельним комітетом від 8 грудня 1917 р. як таку, що применшує значення волосних земельних комітетів і таку, що відбирає від них усіляку ініціативу та самостійність, вважати не обов'язковою до виконання та просити ... владу про надання волосним земельним комітетам самих широких прав і самостійності в інтересах заспокоєння населення»²⁷. Збори зобов'язали волосний земельний комітет та волосну земську управу на підставі Універсалу Центральної Ради взяти на облік поміщицькі маєтки.

Таким чином, найближчі до селянства волосні органи влади демонстрували іманентний йому рівень правосвідомості та розуміння суті народовладдя, які визнавали демократію прямої дії і не хотіли визнавати ієрархії підпорядкованості нищих органів влади вищим. У свідомості селян, народовладдя – це втілення в життя волі населення даного села чи округи, ухваленої його представницькими органами – сходом, зборами, управами, комітетами, Радами та ін. Обов'язковість втілення рішень вищих органів, якщо вони не узгоджуються з баченням суті справи та інтересами мешканців даного села, сприймалося ними за насильство. Селяни вважали нормальним станом справ не виконувати розпоряджень та інструкцій вищих владних структур, аргументуючи це тим, що вони не орієнтувалися в місцевих обставинах та настроях.

Після проголошення Третього Універсалу військово-політичне протистояння більшовиків та Центральної Ради, ідеологічна боротьба, загальне ослаблення влади на місцях, слабе поширення інформації на периферії – все це призвело до розриву зв'язків між містом та селом, майже повної автономізації селянських громад. У такій ситуації ледь не кожне село самотужки намагалось вирішити земельне питання, «швидше розібрати самочинно ліс, майно, реманент». Громади переобирали сільські земельні комітети, які відмовлялися негайно втілювати в життя постанови сходів.

Констатувалося – «що не село, то особлива республіка, яка не визнає чийсь прав та законів»²⁸. Повсюдно – «смути, грабунки, озлоблення». Преса писала, що саме селянство «без народної влади» встановити земельний порядок не в силах. Тому слід обрати нові авторитетні земельні комітети, які будуть висловлювати волю трудового селянства та «вказувати державній владі» його потреби. Ці комітети самі повинні дотримуватися законів і закликати до цього селянство.

Керуючись нормами Третього Універсалу та власною правосвідомістю, селяни самі приймали рішення. Так, 30 грудня 1917 р. сход с.Орловки Бердянського повіту Таврійської губернії одногослосно ухвалив: всю землю відібрати у власників, без викупу, у розпорядження земельного комітету, який повинен її поділити «усім порівну, як чоловікам так і жінкам, на тих осіб, які до цих пір не мають землі, але зараховані до нашого села»²⁹.

Отже, не очікуючи державних заходів, село самотинно почало втілювати аграрний перерозподіл. Виходячи зі своїх свідомісних стереотипів, селяни бажали якнайшвидшого вирішення аграрного питання явочним порядком на основі звичаєвого права, тобто за розуміннями селянської справедливості, а влада намагалась вирішити його на законній підставі через легітимні державні органи та процедури. Відтак, традиційно-селянська та модерна моделі суспільних відносин увійшли в цивілізаційний конфлікт, який посилив анархію на селі і в подальшому негативно позначився на розвитку сільського господарства та завадив проведенню аграрної реформи.

Примітки

1. Живолуп Е.К. Крестьянское движение на Украине в 1917 г. // Учен. зап. Харьк. Ун-т. – 1957. – Т. 88: Тр. каф. истории КПСС. – Т. 6. – С. 255-271; Іргізов А. Селянський рух 1917 року на Київщині / А. Іргізов // Літопис революції. – X, 1931. – №4. – С. 3-34; Рубач М.А. Аграрная революция на Украине в 1917 году / М.А.Рубач // Летопись революции. – X, 1927. – №5/6. – С. 7-45; 1928. – №1. – С. 52-60; Тимченко Ж.П. Селянські з'їзди на Україні в 1917 р. / Ж.П. Тимченко // Український історичний журнал. – 1969. – №11. – С. 113-120.
2. Витанович І. Аграрна політика українських урядів, 1917-1920 / І. Витанович. – Мюнхен, Чикаго, 1968. – 69 с.
3. Волошко О.О. Особливості реалізації тимчасового земельного закону Української Центральної Ради (березень-квітень 1918 р.) / О.О. Волошко // Вісн. Запоріж. юрид. ін-ту. – 1999. – №1. – С. 222-238; Воронянський О.В. Аграрне питання в політичній

- діяльності Центральної Ради / О.В.Воронянський // Молодь в посттоталітарному суспільстві: Український варіант: Тези доп. наук.-практ. конф., 27-28 квіт. 1993 р. – Х, 1993. – С. 15-16; Ковальова Н.А. Політична боротьба навколо аграрного питання на Катеринославщині в 1917 р. / Н.А.Ковальова // Історія та культура Подніпров'я. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 161-167; Хміль І.В. Аграрна революція в Україні: березень 1917 р. – квітень 1918 р. / І.В. Хміль. – К., 2000. – 90 с.; Хміль І. Наростання селянського екстремізму в Україні (березень-жовтень 1917 р.) / І.Хміль, І.Куташев // Проблеми вивчення історії Української революції. – К., 2002. – С.53-76; Ковальова Н.А. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917-1921 рр.) / Н.А.Ковальова, С.В. Корновенко, Б.В. Малиновський, О.В. Михайлюк, А.Г.Морозов. – Черкаси, 2007. – 280 с.
4. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 67-68.
 5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1412. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 28.
 6. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. Удвох томах. – К.: Наукова думка, 1997. – Т. 2. – С. 26-27.
 7. ЦДАВО України. – Ф. 1412. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 504.
 8. Там само. – Ф. 1412. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 113; Ф. 1412. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк.27.
 9. Київський обласний державний архів (далі КОДА). – Ф. Р-2796. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк.20 зв.
 10. ЦДАВО України. – Ф. 1493. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 8.; ДАХО. – Ф. 3345. – Оп.1. – Спр.6. – Арк.4-5.
 11. ЦДАВО України. – Ф. 1412. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 39.
 12. Там само. – Ф. 1793. – Оп. 1. – Спр. 204. – Арк. 3, 114.
 13. Чернігівська земська газета – 1917. – 2-16 травня (№ 35-36).
 14. Вільне слово. – 1917. – 29 листопада (№ 42).
 15. ЦДАВО України. – Ф. 1326. – Оп. 1. – Спр.17. – Арк. 68-68.
 16. Там само. – Ф. 1115. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 59-59зв.
 17. КОДА. – Ф. Р-2796. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 41.
 18. Там само. – Ф. Р-2796. – Оп. 1. – Спр.7. – Арк. 90 зв.
 19. ЦДАВО України. – Ф. 1060. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 115.
 20. Там само. – Ф 1412. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 35.
 21. Нова Рада. – 1917. – 15 грудня
 22. ЦДАВО України. – Ф. 1792. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 100.
 23. Там само. – Ф.1326. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 81-82, 188-189.
 24. Там само. – Ф 1412. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 1-2.
 25. Там само. – Ф 1326. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 11-12, 14, 17-19, 35-36, 38-39, 48, 51, 53.
 26. Там само. – Ф 1412. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 86.
 27. Там само. – Ф 1642. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 3-5.
 28. Там само. – Ф 1493. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 3.
 29. Там само. – Ф 2043. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 117, 119, 121.

Summary

The paper deals with the Soil Law elaboration of Ukrainian Peoples Republik. The social and economic foundations of agrarian reforms were analyzed. The author emphasized the attitude of Ukrainian peasants to agrarian politics of Central Council.

Key words: *peasants, land, Central Council, Ukrainian Peoples Republik.*

Одержано 6 квітня 2013 р.

УДК 340.13

В.М. Яблонський

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ЕКЗИЛЬНОГО УРЯДУ УНР

У статті аналізується феномен існування української політичної еміграції. Перша еміграція XVIII ст., розглядається як своєрідна предтеча діяльності Державного центру Української Народної Республіки в екзилі у 1920-1992 роках. Автор в роботі звертає увагу на причини занепаду УНР та переходу уряду на еміграцію.

Ключові слова: *Українська політична еміграція, П.Орлик, УНР, С. Петлюра, ДЦ УНР.*

Історія знає чимало випадків, коли законний уряд тієї чи іншої держави змушений покинути територію своєї країни і опиняється з частиною своїх громадян на території чужої держави, в політичній еміграції. Такий уряд продовжує виконання частини своїх обов'язків, але вже у вигнанні. Ці обов'язки зводяться головним чином до репрезентативної та мобілізаційної функцій. У різні історичні періоди існували екзильні уряди Білорусі, Болгарії, Грузії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Франції та інших країн.

Має такий історичний досвід і Україна. Перший епізод функціонування уряду у еміграції розпочався ще на початку XVIII ст., після поразки 7 липня 1709 р. українсько-шведської коаліції у Полтавській битві. І.Мазепа з рештками свого війська перетнув неподалік Очакова турецький кордон і зупинився біля молдовського містечка Бендери. З цього часу «українське питання» покинуло етнічні українські території і вийшло на обшири Європи¹. Так починається історія функціонування українських урядів у екзилі.

Українські емігранти поділялися на декілька різних груп. Найменшою за чисельністю, але найвпливовішою у політичному плані була старшина. Близько 45 старшинських родин утворили там козацький провід. Серед них були видатні представники української козацької еліти, зокрема гетьманів небіж і єдиний спадкоємець А. Войнаровський, прилуцький полковник Д. Горленко, генеральний бунчужний К. Довгополий, сини пол-